

ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ВИХОВАТЕЛЯ ДО ДИТИНИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Ірина Луценко
Київ

Метою статті є розкриття взаємозв'язку характеристик психологічного благополуччя і сучасної дошкільної освіти. У статті проаналізовано такі характеристики психологічного благополуччя, як: суб'єктивність, динамізм, оптимальна активність. Показано як на них орієнтовані сучасні характеристики дошкільної освіти, а саме: реалізація індивідуального підходу, психологічний супровід навчально-виховного процесу, домінування дитячих видів діяльності, емоційно-ціннісне ставлення вихователя до дитини.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок про те, що емоційно-ціннісне ставлення вихователя до дитини є пріоритетним чинником забезпечення її психологічного благополуччя в умовах суспільної дошкільної освіти. Вияв емоційно-ціннісного ставлення – це результат опанування майбутніми вихователями етнокультурної цінності «Дитина» через її прийняття, усвідомлення, безпосереднє емоційне переживання в процесі реальних соціальних умов взаємодії і спілкування з дітьми.

Ключові слова: психологічне благополуччя, емоційно-ціннісне ставлення, дошкільна освіта.

Стан психологічного благополуччя розглядається сучасною наукою як обов'язковий компонент здоров'я людини. Це визначає відповідальність всіх соціальних інститутів суспільства за його забезпечення. Найпершим суспільним соціальним інститутом дитини періоду дошкільного дитинства є дошкільний навчальний заклад. А відтак, його першочергове завдання – забезпечення переживання дітьми стану повного благополуччя, що можливо за умови безпеки освітнього простору, зокрема психологічної. Про відповідну спрямованість дошкільної освіти України свідчить той факт, що у Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція) визначено, що забезпечення психічного здоров'я дітей є одним із завдань діяльності сучасного ДНЗ [1].

Оскільки психічне здоров'я виявляється як стан благополуччя (за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я), розглянемо, які процеси впливають на виникнення і збереження стану психологічного благополуччя дитини в умовах суспільної дошкільної освіти.

Мета статті: розкрити взаємозв'язок характеристик психологічного благополуччя і сучасної дошкільної освіти як основу забезпечення стану психологічного благополуччя дитини в умовах дошкільного навчального закладу.

Найчастіше поняття психологічне благополуччя визначається як інтегральна характеристика, яка охоплює психічний і психофізіологічний стан, соціальне здоров'я особистості, відсутність негативних переживань, станів, наслідків, а також домінування позитивних емоційних станів (Bessonova 2013) [2].

З метою розкриття механізмів забезпечення психологічного благополуччя дитини в сучасному освітньому просторі окреслимо його найбільш важливі, на наш погляд, характеристики. Зокрема, виділимо таку характеристику психологічного благополуччя як його суб'єктивний характер. Аналіз цієї характеристики визначає те, що не може бути єдиних для всіх людей, незалежно від їхньої вікової категорії, критеріїв благополуччя. Цей висновок знаходить своє підтвердження у тому, що дослідники (Е. Десі, Р. Райан,

К. Ріфф) виокремлюють різні компоненти психологічного благополуччя.

Однак важливим критерієм вивчення благополуччя є утвореннями ціннісно-мотиваційної сфери людини. Так, мотиви, цінності, установки створюють індивідуальну для кожної людини картину її благополуччя. З вище зазначеного випливає кілька висновків. Зокрема, для забезпечення психологічного благополуччя зростаючої особистості, по-перше, необхідно вбачати і визнавати в дитині суб'єкта, а отже, ставитися до неї як до суб'єкта своєї життєдіяльності. По-друге, з цією метою необхідно забезпечити реалізацію принципу індивідуалізації в освітньому процесі дошкільного навчального закладу. Відповідно реалізація індивідуального підходу, у якому обґрунтовується і визначається характер ставлення до дитини, практичні способи взаємодії з нею, забезпечує сприятливе для збереження стану психологічного благополуччя спрямування навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі, його визначальних параметрів.

До найважливіших характеристик психологічного благополуччя особистості Ю. Бессонова (2013) відносить динамічність цього феномену. Це означає те, що у будь-якому соціальному інституті не можна досягти стану психологічного благополуччя дитини раз і назавжди [2]. Його досягнення та повсякчасна підтримка – це постійне балансування на межі потрібного і реального (наприклад, довіри і недовіри; тривоги і безпеки), і, як результат, знаходження психіки в стані стійкої рівноваги. З вище зазначеного можемо зробити висновок про те, що для забезпечення психологічного благополуччя дитини вихователю необхідно своєчасно надавати їй психологічну, психотерапевтичну допомогу, намагатися зменшувати за допомогою засобів професійно-мовленнєвого спілкування стресогенні впливи довкілля та компенсувати психічні сили, втрачені на подолання дії стресогенних чинників. Вихователю має бути уважним до ситуативних станів, нехарактерних реакцій, які виникають внаслідок зміни ситуативних обставин, життєвих ситуацій, в яких знаходиться дитина.

Окрім уваги до ситуацій, які можуть негативно вплинути на стан психологічного благополуччя дитини, вихователю слід пам'ятати про необхідність постійності, стабільності проявів позитивного ставлення: доброзичливої уваги, дружнього спілкування, турботи, любові. Адже дитина відчуває постійну потребу у емоційній близькості з дорослим, яка передбачає виникнення на тлі довірливого спілкування особливого контакту – контакту внутрішніх світів його учасників. Відтак, підтримання психологічного благополуччя неможливе без позитивно-емоційного ставлення, прагнення до розуміння внутрішнього світу дитини і тих змін, що виникають на рівні її потреб, мотивів; уваги до її емоційних переживань, зумовлених ситуаційними змінами.

Погоджуємося з думкою Ю. Бессонової (2013) про те, що в основу поняття благополуччя закладено принцип активності самого суб'єкта. Неможливо бути одночасно пасивним і благополучним, підкреслює вчена [2]. Зробимо педагогічний висновок: позиція дорослого щодо визнання в дитині суб'єкта має охоплювати дії, спрямовані на забезпечення її активності як суб'єкта життєдіяльності. При цьому слід брати до уваги те, що психічна активність є мірою взаємодії суб'єкта з навколишньою дійсністю як у формі внутрішніх процесів, так і зовнішніх проявів (Н. Лейтес). Отже, для забезпечення психологічного благополуччя дитини треба створити умови для повноцінної, оптимальної активності дитини. Це, зокрема, означає те, що у дитини має бути вільний час для здійснення обох видів діяльності: як зовнішньої, так і внутрішньої. Однак останнє практично не береться до уваги: вихователі поспішають з завданнями, поясненнями, очікуванням відповідей на питання, організацією виконання дитиною практичних дій за зразком.

Що стосується зовнішніх проявів, то активність, як вища форма діяльності, характеризується інтенсифікацією її основних характеристик, ініціативністю,

ситуативністю. Тому для забезпечення оптимального характеру дитячої активності вихователь має сприяти посиленню усвідомленості, суб'єктності, особистісної значимості діяльності, її емоційного компонента, оволодінню способами і прийомами дій.

З огляду на важливу роль діяльності, її характеристик у забезпеченні оптимальної активності дитини, розглянемо чи може будь-яка діяльність відповідати визначеним вище вимогам. Так, за поглядами О. Лурії, не завжди будь-яке вправління в тій або іншій діяльності має ефективний вплив на розвиток дитини. Д. Ельконін, аналізуючи роль діяльності у розвитку дитини, наголошував на тому, що передусім це має бути діяльність самої дитини, в якій вона виступає як активний суб'єкт, який творить в собі людські здібності. Отже, дитина може проявити себе як активний суб'єкт не в будь-якій діяльності, але лише в тій, яка є її діяльністю, яку ініціює (результат дії внутрішньої мотивації) вона сама.

Розглядаючи питання про власне дитячу діяльність, О. Леонтьєв виділив такий важливий, на наш погляд, критерій її визначення як з'ясування того, чи породжується ця діяльність життєвими потребами і запитам дитинства. Зокрема, говорячи про розвиток психіки дитини, вчений виділяв роль реальних процесів її життя.

Підвищенню суб'єктності дитячої діяльності сприяє такий чинник як її самостійність. У свою чергу, головною умовою самостійності діяльності, за даними Д. Ельконіна, О. Запорожця (1965), є відокремлення дитиною себе від своїх дій і від дорослого [7]. За цим критерієм до суто дитячих діяльностей, які дозволяють реалізовувати специфічно вікові можливості, віднесено гру, спілкування, продуктивну й музичну діяльність. Такі автори як В. Логінова, Н. Карпова до переліку діяльностей, які діти можуть виконувати самостійно, віднесли самообслуговування, гру, спілкування, продуктивну й мовленнєву діяльність. Привабливість власне дитячої діяльності й водночас її розвивальний і виховний потенціал є, на думку О. Кононко (2012), обґрунтуванням для їх домінуючої позиції у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу [1].

З вище зазначеного можемо зробити висновок про те, що для забезпечення оптимальної активності дитини діяльність, якою вона займається повинна носити ініціативний, самостійний, продуктивний характер. Цим критеріям відповідають такі діяльності, як: ігрова, комунікативно-мовленнєва, театральна-ігрова, образотворча.

До чинників забезпечення психологічного благополуччя дитини в освітньому просторі дошкільного навчального закладу слід також віднести змістову наповненість, насиченість життя дітей радісними емоційними подіями, враженнями, наповнюваність дитячого світу позитивними образами. Водночас одноманітне, бідне на враження, яскраві події життя дитини не дає необхідних імпульсів для процесів, які зумовлюють виникнення стану психологічного благополуччя.

Однак важливим є той факт, що психологічне благополуччя досягається не стільки створенням певних умов і ситуацій, скільки залежить від характеру сприйняття особистістю свого життя, її суб'єктивного ставлення до ситуацій і власних можливостей, відчуття своєї реалізованості, значущості. Отже, благополуччя – це інтегральний психічний феномен, цілісне переживання, яке супроводжує життєдіяльність і характеризується сприятливим емоційним тлом, функціональним станом організму і психіки.

Що ж може сприяти позитивному сприйняттю дитиною свого життя? Що виступає джерелом її позитивних емоційних станів: безпеки, задоволення, радості, щастя? Для відповіді на поставлені питання звернемося до такого компонента психологічного благополуччя, як позитивні відносини з іншими, виділеного К. Ріфф та більшістю дослідників психологічного благополуччя. Розгляд цього поняття в контексті пошуку

джерел переживання дитиною дошкільного віку позитивних емоційних станів, визначає розкриття питання щодо особливої ролі дорослого і його ставлення до дитини в її становленні як суб'єкта спілкування і життєдіяльності.

Аналіз праць видатних психологів: Л. Виготського, С. Рубінштейна, О. Запорожця, Д. Ельконіна, М. Лісіної дозволяє дати відповідь на поставлене питання: ставлення дорослого до дитини визначає її ставлення до себе, віра дорослого в можливості дитини визначає її віру в свої сили. Так, розвиваючи погляди Л. Виготського (1978), який підкреслював, що дитина усвідомлює себе як те, на що спрямовано ставлення дорослого і його зникнення спричиняє буквально те, що немовля «губить себе» [5], О. Смирнова (1994) стверджує, що дитина може виділити і утримати своє «Я», тільки спираючись на ставлення іншої людини, а відтак, ставлення іншого (і до іншого) треба розглядати як джерело усього свідомого життя [8].

Оскільки природа ставлення тісно пов'язана з емоційною сферою, важливо підкреслити роль позитивного емоційного ставлення дорослого до дитини. Так, за даними С. Мещерякової у дитини вже до трьох місяців, виникає стійка потреба в отриманні від дорослого позитивних емоцій. Як показали дослідження, якщо дорослий співпереживає задоволенню, яке отримує дитина раннього віку, це не тільки сприяє зростанню її радощів, а й підвищує інтерес до орієнтувально-дослідницьких дій. Особливості розвитку емоційних контактів між дорослим і дитиною дослідила А. Ружька. Дослідниця виявила таку послідовність становлення емоційного контакту: завдяки спеціальним діям дорослого дитина виділяє його з оточення, зосереджується на дорослому і довіряє йому; шукає співробітництва з дорослим у предметних діях, прагне ділитися своїми переживаннями; на тлі любові і прихильності тонко відчуває ставлення дорослого до себе та реагує на його зауваження (Smirnova 1994) [8].

Важливу роль у виникненні позитивно-емоційного стану - стану стабільного благополуччя відіграють батьки, контакти з якими викликають у дитини відчуття рівноваги і безпеки. Особливе місце серед них посідають позитивні контакти з матір'ю, на тлі яких у дитини виникає потреба в емоційному комфорті. У даному контексті наведемо висловлювання Д. Віннікотта, який підкреслював, що годування без любові деструктивно. Відтак, базовий емоційний стан визначається як почуття емоційного благополуччя. Досягнення дитиною високого рівня емоційного благополуччя забезпечується емоційно-позитивним типом взаємодії дорослого з дитиною, спрямованим на прийняття і підтримку дитини.

Розкриваючи питання психологічного благополуччя дитини в умовах дошкільного навчального закладу важливо підкреслити, що емоційно-позитивна спрямованість вихователя на дітей є його важливою професійною рисою (Я. Коломинський). Найявністю такої спрямованості є необхідною передумовою реалізації вихователем суб'єкт-суб'єктних взаємин з дітьми, враховуючи те, що у процесі педагогічної взаємодії, дитина водночас є і суб'єктом (повноправною особистістю), і об'єктом, на який спрямовано педагогічний вплив. Забезпечує єдність суб'єктивного і об'єктивного у педагогічних взаєминах емоція (В. Мясіщев).

Вияв вихователем емоційно-ціннісного ставлення до дитини є результатом реалізації об'єктивних цінностей суспільства, їх трансформації в суб'єктивні цінності або ціннісні ставлення, що відбувається шляхом накладання емоцій на предмет, взаємодії пізнавального та емоційного утворення, як психологічних компонентів людського ставлення (Bekh 2010). Його значимість посилюється тим, що ставлення інших людей до особистості дитини у значній мірі формує її ставлення до самої себе, оскільки природа емоцій, емоційних засобів оцінювання однією людиною інших та людиною свого внутрішнього світу є спільною. Отже, через ставлення вихователя відбувається позитивний вплив на самосприйняття дитиною самої себе, а відтак, на забезпечення її

психологічного благополуччя [8].

Практичною реалізацією емоційно-ціннісного ставлення вихователя є педагогічні позиції розуміння, визнання, прийняття дитини, виділені І. Бехом (2003). Позиція «розуміння дитини» включає правильну оцінку емоційних станів і почуттів, які дитина переживає в даний момент, і пізнання її глибинного «Я» – потреб і мотивів, які вона прагне задовольнити; це емпатійне розуміння. Результатом розуміння є виявлення потреб та індивідуальних особливостей вихованців, встановлення відносин позитивної емоційної підтримки і психологічного захисту дитини. Процес розуміння дитини відбувається під час діалогічного спілкування і ґрунтується на таких комунікативних уміннях, як вираження у мовленні доброзичливості, зацікавленості, уваги й поваги до дитини-співрозмовника, фактів розуміння, що допомагає їй глибше усвідомити свої наміри і бажання. Позиція «визнання дитини» охоплює прийняття педагогом індивідуальності дитини, яка складається із особливостей її темпераменту, сприймання, задатків, характеру й відповідної специфіки інтересів, потреб, здібностей. Така позиція засвідчує, що педагог сприймає дитину як суб'єкт комунікативно-мовленнєвої взаємодії, а не як пасивний об'єкт його впливу. Позиція «прийняття дитини» – це позитивне ставлення до неї незалежно від того тішить вона педагога у даний момент, чи ні. Прийняття передбачає поблажливе, терпляче ставлення, за якого засуджуються негативні вчинки, а не сама дитина. Таке спілкування забезпечують комунікативні уміння спілкуватися з дитиною без її осудження, надання їй можливості виговоритися, відкрити свої почуття [3].

Враховуючи емоційну вразливість, підвищену потребу в емоційній насиченості буття, й головне – у виявленні до себе позитивного ставлення, емоційно-ціннісне ставлення особливо актуалізується при вихованні дитини дошкільного віку. Найважливішим в опануванні такого ставлення є суб'єкт-особистісна активність майбутніх вихователів, яка виявляється у тому, що вже в процесі своєї професійної підготовки вони мають усвідомлювати, проживати, захищати і стверджувати етнокультурну цінність «Дитина» як першочергову цінність української освіти. Це визначає необхідність сприяння різним формам участі майбутніх вихователів у соціальних проектах допомоги дітям, які потребують особливої уваги суспільства. Так, у 2009-2010 навчальному році Інститутом розвитку дитини НПУ імені М. П. Драгоманова була започаткована благодійна акція «Дитинство: крок у майбутнє», у межах якої студенти кожного року відвідують дитячі будинки міста Києва та Київської області й дарують їх вихованцям радість спілкування, яскраві враження театралізованого дійства, хвилини безтурботного дитячого щастя в іграх, розвагах, колективній діяльності.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що емоційно-ціннісне ставлення вихователя до дитини є пріоритетним чинником забезпечення її психологічного благополуччя в умовах суспільної дошкільної освіти. Досвід Інституту розвитку дитини НПУ імені М. П. Драгоманова засвідчує, що вияв емоційно-ціннісного ставлення до дитини – це результат опанування майбутніми вихователями етнокультурної цінності «Дитина» через її прийняття, усвідомлення, безпосереднє емоційне переживання в процесі включення прийнятого ставлення до реальних соціальних умов взаємодії і спілкування з дітьми, чие психологічне благополуччя потребує особливих зусиль з боку психологів, педагогів; це результат дієвого акту вчинку в процесі проведення заходів Всеукраїнської благодійної акції «Дитинство: крок до майбутнього».

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкільне виховання. – Київ., 2012. – № 7. – С. 4–19.

2. Бессонова Ю. В. О структуре психологического благополучия [Электронный ресурс]. / Ю. В. Бессонова // Психологическое благополучие личности в современном образовательном пространстве: сб.статей / составитель Ю. В. Братчикова. – Екатеринбург: Урал.гос.пед.ун-т, 2013 – 146 с. – Режим доступа: <http://fps.uspu.ru/images/attach/article/480/>

3. Бех И. Д. Виховання особистості: у 2-х т. / И. Д. Бех – К. : «Либідь», 2003 – Т. 1. – 278 с.

4. Бех И. Дорослий і дитина: оптимізація особистісно-розвивального впливу / И. Бех // Дошкільне виховання. – 2010. – № 5. – С. 2–5.

5. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский – М., 1978. – 393 с.

6. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / Наук. ред. Кононко О. Л. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.

7. Психология личности и деятельности дошкольника / Под ред. Запорожца А. В. и Ельконина Д. Б. – М. : Просвещение, 1965. – 294 с.

8. Смирнова Е. О. Становление межличностных отношений в раннем онтогенезе / Е. О. Смирнова // Вопросы психологии. – 1994. – № 6. – С. 5–16.

References:

1. Bazovyy komponent doshkilnoyi osvity (nova redaktsiya) // Doshkilne vykhovannya. – Kyiv, 2012. – # 7. – S. 4–19.

2. Yu. V. Bessonova Psikhologicheskoe blagopoluchie lichnosti v sovremennom obrazovatel'nom prostranstve [Elektronnyi resurs] / sostavitel: Yu. V. Bratchikova. – Ekaterinburg: Ural.gos.ped.un-t, 2013 – 146 s. – Rezhim dostupu: <http://fps.uspu.ru/images/attach/article/480/>

3. Bekh I. D. Vykhovannya osobystosti: v 2-kh t. / I. D. Bekh – K. : «Lybid», 2003. – Т. 1. – 278 s.

4. Bekh I. Doroslyy i dytyna: optymizatsiya osobystisno-rozvyvalnoho vplyvu / I. Bekh // Doshkilne vykhovannya. – 2010. – # 5. – S. 2–5.

5. Vyhotsky L. S. Razvytye vysshykh psykhycheskykh funktsyy / L. S. Vyhotsky – М., 1978. – 393 s.

6. Komentar do Bazovoho komponenta doshkilnoyi osvity v Ukrayini: nauk.-metod. posib. / Nauk. red. Kononko O. L. – К. : Red. zhurn. «Doshkilne vykhovannya», 2003. – 243 s.

7. Psikhologiya lichnosti i deyatel'nosti doshkolnika / Pod red. Zaporozhtsa A. V. i Elkonina D. B. – М. : Prosveshhenie, 1965. – 294 s.

8. Smirnova E. O. Stanovlenie mezhlichnostnykh otnoshenij v rannem ontogeneze / E. O. Smirnova // Voprosy psikhologii. – 1994. – № 6. – S. 5–16.

Цель статьи – раскрыть взаимосвязь характеристик психологического благополучия и современного дошкольного образования. В статье проанализированы такие характеристики психологического благополучия, как: субъективность, динамизм, оптимальная активность. Раскрыта ориентация на них современных характеристик дошкольного образования, а именно: реализация индивидуального подхода, психологическое сопровождение учебно-воспитательного процесса, доминирование детских видов деятельности, эмоционально-ценностное отношение воспитателя к ребенку.

Проведенное исследование позволило сделать вывод о том, что эмоционально-ценностное отношение воспитателя к ребенку является приоритетным фактором обеспечения его психологического благополучия в условиях общественного дошкольного образования. Проявление эмоционально-ценностное отношения – это

результат присвоения будущими воспитателями этнокультурной ценности «Ребенок» через ее принятие, осознание, непосредственное эмоциональное переживание в процессе реальных социальных условий взаимодействия и общения с детьми.

Ключевые слова: психологическое благополучие, эмоционально-ценностное отношение, дошкольное образование.

The aim of the article is to outline the relationship of psychological well-being and modern preschool education. The article analyzes such characteristics of psychological well-being as: subjectivity, dynamism, optimal activity. It shows how they are oriented by modern characteristics of preschool education, namely: the implementation of individual approach, psychological support of the educational process, the dominance of children's activities, emotional value attitude of kindergarten teachers to the child.

This study led to the conclusion that the emotional value attitude of kindergarten teachers to the child is a priority factor in ensuring their psychological well-being in conditions of public preschool education. Expressing of emotional value attitude is the result of mastering by the future teachers of ethnocultural values of the «child» through its acceptance, awareness, direct emotional experience under the actual social conditions of interaction and communication with children.

Key words: psychological well-being, emotional value attitude, preschool education.